

УДК 338:512

JEL L23

DOI: 10.32782/2786-8273/2024-6-1

Абушов Т.А.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин,
Хмельницький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8627-8609>Teymur Abushov
Khmelnytskyi National University

ВПЛИВ ФАКТОРІВ МАКРОСЕРЕДОВИЩА НА МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМИ ПРОЦЕСАМИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

INFLUENCE OF MACROENVIRONMENTAL FACTORS ON THE MANAGEMENT MODEL OF RESOURCE PROCESSES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Анотація. У статті проаналізовано зовнішнє середовище функціонування підприємств, як сукупність факторів різного типу. Доведено наявність синергетичного впливу факторів на діяльність усіх суб'єктів господарювання. Розроблено схему, яка відображає логіку впливу факторів середовища на управління матеріальними та інформаційними ресурсами підприємств. До основних груп факторів макросередовища віднесено географічні, демографічні, науково-технічні, загальноекономічні, політико-правові, міжнародні, ринкові. У роботі розглянуто та доповнено зміст кожної групи факторів. На основі проведеного уточнення відокремлено фактори впливу на діяльність промислових підприємств, які проявились в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України.

Ключові слова: середовище функціонування підприємства, фактори впливу, макросередовище, вплив факторів в умовах війни, промислові підприємства.

Abstract. Introduction. Enterprises of any spheres, industries, types and sizes do not exist in isolation, but are influenced by various factors. Awareness, analysis and evaluation for the purpose of making further management decisions is the task of the management of any enterprise, which indicates the relevance of the research topic. This process requires a significant array of data for making management decisions, which emphasizes the importance of information to ensure the development of the enterprise. The development of the enterprise is the goal of activity and acts as a separate object of management. **Purpose.** The purpose of the article is to generalize and systematize the factors influencing the macro-environment on the activity of industrial enterprises in Ukraine during the war. **Methods.** In the research process, general and special methods were used, in particular: analysis and synthesis to determine the meaningful environment of the enterprise's functioning and groups of factors from which it is formed, as well as methods of induction and deduction to clarify the influence of these factors. By the method of system analysis, the interdependencies between the factors of the external environment and the enterprise management system were established, and the sequence of the external environment analysis scheme was built. **Results.** Based on the analysis of the dependence between the operating environment and the enterprise management system, a diagram of the relationship between the influencing factors and the management of material and information resources at the enterprise has been developed. The content of the main groups of factors that stand out in the enterprise's macro environment has been specified, and attention has been focused on the synergy of their influence. This made it possible to systematize the factors that manifested themselves most in the conditions of the war and to offer a systematized list of them by individual groups. **Conclusion.** The obtained results can be used to improve the management of industrial enterprises by quantitatively evaluating the impact of isolated factors, making management decisions aimed at managing the risks caused by them. This will minimize losses and improve resource management of industrial enterprises during the war and post-war reconstruction.

Keywords: environment of enterprise functioning, influencing factors, macro environment, influence of factors in war conditions, industrial enterprises.

Постановка проблеми. Підприємства, будь яких сфер, галузей, видів та розмірів не існують ізольовано, а перебувають під впливом різноманітних факторів. Таке твердження є цілком закономірним, і в переважній більшості наукових досліджень пояснюється через системний підхід до управління, що трактує підприємство як соціально-економічну відкриту систему, тобто як таку, що постійно взаємодіє із оточуючим середовищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємозв'язку господарської діяльності підприємства розглядаються науковцями тривалий час і підпорядковані різноманітним напрямкам наукових пошуків. До останніх праць, що аналізують змістовну категорію

цього терміну належать роботи [1–2]. Окремі науковці свою увагу зосередили на дослідженні не теоретичного впливу середовища функціонування підприємства, а безпосереднім його проявам. З початком війни дослідники намагаються оцінити та спрогнозувати її наслідки на стан та перспективи вітчизняних суб'єктів господарювання [3–8]. Однак серед вказаних досліджень відсутні ті, які б розглянули практичні прояви складної зовнішньополітичної ситуації в Україні через призму синергетичного впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємств.

Метою статті є узагальнення та систематизація факторів впливу макросередовища на діяльність промислових підприємств в Україні в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У той же час, для позначення усього, що оточує підприємство використовують термін «середовище функціонування». Розуміння вказаного терміну істотно відрізняються у різних науковців. На основі аналізу різноманітних публікацій пропонуємо відокремити його трактування вузькому розумінні, що обмежується лише факторами, які можуть впливати або впливають на підприємства як безпосередньо, так і опосередковано. Відповідно до зазначеного підходу, середовище можна представити у вигляді переліку факторів, що впливають на суб'єкт господарювання, із описом потенційних варіантів впливу. Зазначений аналіз деталізується завдяки ранжуванню впливу факторів. Метою такого ранжування є розробка відповідних стратегічних документів, а також кількісне оцінювання впливу найважливіших із них (рис. 1).

Оцінювання усієї сукупності факторів є недоцільним, адже є трудомістким процесом і врахувати усі із них просто неможливо. Ранжування факторів впливу на підприємство доцільно здійснювати з врахуванням сфери діяльності підприємства, його особливостей, цілей та завдань певного дослідження, у тому числі відносно якого саме об'єкту необхідно оцінити вплив. Крім того, важливо врахувати рівень потенційного впливу та тенденції зміни факторів в останні періоди. Так, пандемія коронавірусу істотно вплинула на практику управління ланцюгами постачання товарів у всьому світі, виявивши слабкі місця. Однак, поступово посилюється вплив інших факторів. Проте рівень диверсифікації поставок залишається важливим, у тому числі для підприємств машинобудування.

Оцінювання впливу факторів на підприємство доцільно здійснювати із використанням сучасних технологій, що охоплюють аналіз великих даних та можливості штучного інтелекту. У ширшому розумінні до середовища функціонування відносять також елементи структури.

На нашу думку, забезпечення єдності підходу для систематизації різноманітних явищ та процесів, що оточують підприємство вимагає розгляду їх через потенціал впливу. Так, наприклад, організаційна структура є не лише елементом системи управління, а фактором впливу на господарську діяльність підприємства, а точніше на рівень її ефективності. Таким чином, під середовищем потрібно розуміти сукупність усіх факторів різного характеру, що потенційно можуть вплинути на діяльність підприємства, у тому числі на ефективність його управління. Фактори впливу на середовище функціонування настільки різноманітні, що потребують систематизації та класифікації. Загальноприйнятим є поділ їх на фактори зовнішнього та внутрішнього середовища.

Під зовнішнім середовищем розуміють сукупність активних господарюючих суб'єктів, економічних, суспільних і природних умов, національних та міждержавних інституційних структур та інших зовнішніх чинників та факторів, що діють в оточенні підприємства і впливають на різні сфери його діяльності [2].

Зовнішнє оточення підприємства, визначене як макросередовище складається з елементів факторів непрямої дії. Ці фактори переважно прямо не пов'язані з конкретним підприємством, але створюють певні сприятливі або несприятливі умови для його господарської діяльності. В більшості випадків макросередовище не носить специфічного характеру по відношенню до окремо взятого підприємства та діє на нього опосередковано. Однак ступінь впливу стану макросередовища на різні підприємства неоднакова. Це пов'язано як з відмінностями у сферах діяльності підприємства, так і з відмінностями у внутрішньому потенціалі підприємства [2].

Вказані закономірності та особливості впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємств, у контексті мети та завдань нашого дослідження, відображено на рисунку 2.

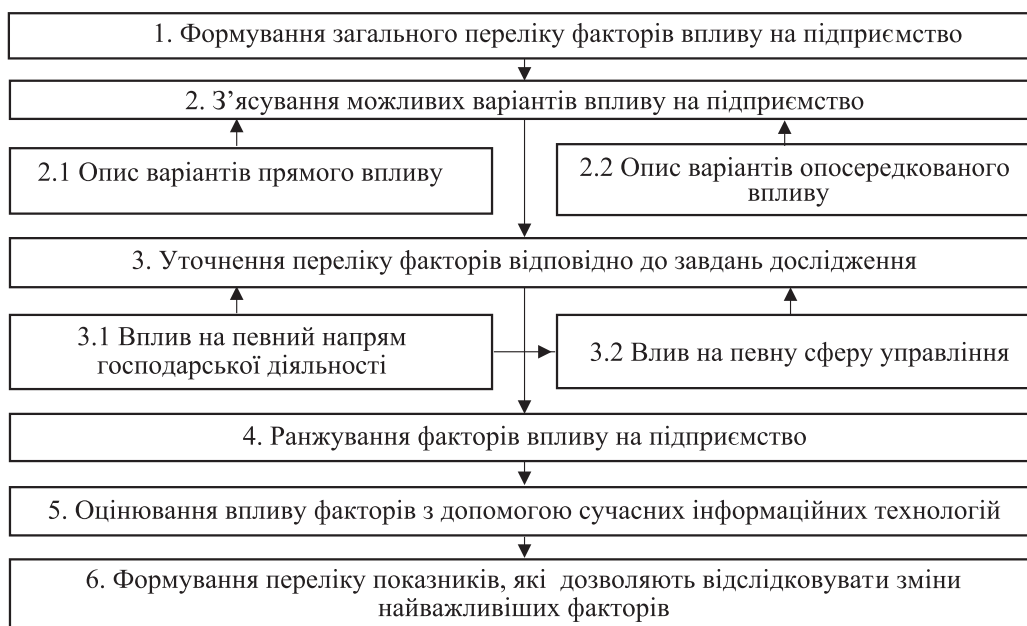

Рис. 1. Послідовність загального аналізу середовища функціонування підприємства

Джерело: розроблено автором

Рис. 2. Загальна логіка впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємств

Джерело: побудовано автором з врахуванням [2]

На рисунку 2 наведено основні групи факторів зовнішнього середовища, які традиційно виділяють.

1. Географічні. До цієї групи факторів належать: наявність природних ресурсів, їх види, ступінь освоєння й використання ресурсів, природні умови; розташування по відношенню до важливих транспортних шляхів, стан політичних та економічних відносин із сусідніми країнами.

2. Демографічні охоплюють чисельність населення та його структуру, територіальний розподіл, рівень міграції, освіту, частку активного населення та рівень його платоспроможності, психологічні особливості нації.

3. Науково-технічні. До них відносять науково-технічну політику держави, рівень упровадження нової техніки та технологій, технічний рівень і якість продукції, особливості інноваційної діяльності, спрямованість економіки та суспільства на швидке впровадження інновацій.

4. Загальноекономічні об'єднують ступінь державного регулювання економіки, систему оподаткування, стан кредитної системи, рівень інфляції, мінімальні розміри заробітної плати та пенсій, прожиткового мінімуму.

5. До політико-правових факторів належить політична стабільність суспільства, взаємодія гілок влади, наявність усталеного механізму вирішення політичних суперечок, наявність необхідного нормативного забезпечення, наявність дієвих правових механізмів захисту економічних інтересів підприємств та населення, рівень розвитку громадянського суспільства.

6. Міжнародні фактори набувають більшого значення із посиленням міжнародних зв'язків, глобалізацією. Більшість ринків є доступними для іноземних фірм, тому до таких факторів відносять конкурентоспроможність товарів іноземних виробників, обсяги експорту та імпорту, науково-технічне співробітництво, інтегрованість підприємств у ланцюжки постачання товарів.

7. Ринкові фактори, які визначають ситуацію на певному галузевому та територіальному ринках, зокрема це рівень та розподіл доходів населення, рівень конкуренції в галузі, кон'юнктура ринку, бар'єри проникнення на ринок тощо.

Фактори зовнішнього середовища діяльності підприємства виникають незалежно від діяльності підприємств і впливають на нього. Як відображено на рисунку 2 усі фактори, є взаємопов'язані та їх вплив на діяльність суб'єкта господарювання має синергетичний характер. Крім того, їх є дуже велика кількість і підприємства часто не мають достатньої інформації про усі зміни в групах факторів, що істотно ускладнює процес оцінювання кожного із них.

Повномасштабне військове вторгнення РФ на територію України є проявом впливу на діяльність підприємств чинників макросередовища. Доцільно проаналізувати фактори, що проявились та активно впливають на діяльність підприємств у два останні роки.

Географічні:

1. Наявність сусідньої держави-агресора, що обумовила початок військового конфлікту.

2. Велика протяжність сухопутного кордону із сусідніми державами, які мають недружню до України політику.

3. Переважне розташування природних ресурсів у східній та південній частині держави, яка була швидко окупована.

4. Відсутність повноцінного залізничного сполучення із країнами ЄС, що пов'язано із різною шириною колій.

5. Проходження основних транспортних зв'язків через територію держав, які є конкурентами в виробництві продукції, основних позицій українського експорту.

6. Наявність морських шляхів, які частково контролюються державою-агресором.

Науково-технічні:

1. Домінування у промисловому виробництві низько- або середньотехнологічних виробництв.

2. Відсутність дієвого державного або ринкового механізму впровадження інновацій у виробництво.

Політико-правові:

1. Високий рівень корупції у суспільстві, що присутній на всіх рівнях влади та у всіх сферах життя суспільства.

2. Слабкий механізм взаємодії різних гілок влади, для подолання кризових явищ у суспільстві.

3. Відсутність стратегій та планів для їх реалізації у критично важливих видах та сферах господарської діяльності та суспільного життя.

Міжнародні:

1. Слабка інтегрованість українських підприємств у міжнародні ланцюги постачання товарів.

2. Наявність технічних обмежень для постачання українських товарів на ринки сусідніх країн.

3. Конкуренція із сусідніми країнами на ринках, що є основними джерелами доходів для України.

4. Енергетична залежність країн-партнерів від російських ресурсів, що впливає на швидкість прийняття рішень щодо підтримки України.

Ринкові:

1. Зосередження промислового потенціалу України на окупованих РФ територіях або наближених до бойових дій.

2. Територіальна зосередженість, слабка диверсифікація промислового виробництва на території України.

3. Високий рівень енергоспоживання, слабка розвиненість відновлювальної енергетики.

4. Слабка пропускна спроможність прикордонних пунктів пропуску, що заважає швидкому експорту та імпорту товарів.

5. Недостатньо розвинена транспортна інфраструктура, яка у воєнних умовах була дуже сильно обмежена. Так, відсутнє авіасполучення, тривалий час було заблоковано і до цих пір залишається дуже проблемним морське сполучення. Нема прямого залізничного сполучення із країнами ЄС, адже усе потребує перенавантаження. Тривалий час було заблоковано польськими протестувальниками автомобільне сполучення.

При цьому, ситуація що склалася є сукупністю усіх вище перерахованих факторів. При цьому не існує жодної сфери, яка б не відчула наслідків війни. Однак вагомість того чи іншого фактору може істотно відрізнятись.

Висновки. Таким чином, господарська діяльність усіх підприємств перебуває під впливом середовища його функціонування, яке прийнято розподіляти на зовнішнє та внутрішнє. Зовнішнє середовище функціонування підприємств складається із сукупності факторів різного типу. До основних груп факторів належать географічні, демографічні, науково-технічні, загальноекономічні, політико-правові, міжнародні, ринкові. Вплив цих факторів завжди взаємопов'язаний і дає синергетичний ефект. Війна на території України сформувала особливу ситуацію, за якої особливо відчутним для підприємств є вплив факторів макросередовища. Оскільки підприємства не мають можливості запобігти прояву вказаних факторів, однак вони повинні намагатися максимально швидко адаптуватися до нових обставин. Для вітчизняних машинобудівних підприємств особливо важливо спрямувати свої зусилля на управління ресурсами, у тому числі енергетичними. Саме цей напрям розглядаємо як пріоритетний для подальших наукових досліджень.

Бібліографічний список:

- Грінченко Р.В. Аналіз компонент середовища функціонування підприємства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 27(2). С. 9–12.
- Полянко В.В., Татарин А.Ю. Поняття середовища функціонування підприємства. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 1271–1275.
- Антонюк В.П. Завдання повосенного розвитку і модернізації промисловості України в контексті домінуючих світових тенденцій. *BUSINESS ECONOMICS*. 2024. № 171. С. 7–18.
- Іщук С.О., Созанський Л.Й. Розвиток машинобудування в Україні тенденції та загрози. *Економічний вісник державного вищого навчального закладу «Український державний хіміко-технологічний університет»*. 2023. № 1. С. 31–40.
- Лук'яненко Є. Стан та тенденції розвитку машинобудівної галузі України у повосенний час (2014–2023). *Challenges and Issues of Modern Science*. 2024. С. 165–174.
- Собкевич О. Заходи підтримки промисловості України під час повномасштабної війни. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/zakhody-pidtrymky-promyslovosti-ukrayiny-pid-chas-povnomasshtabnoyi-viyny>
- Сучасні загрози виробничій безпеці в промисловості України / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://www.niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/suchasni-zahrozy-vyrobnychiy-bezpetsi-v-promyslovosti-ukrayiny>
- Щур Р.І., Ткачук Д.Ю. (2024). Публічне управління розвитком машинобудівного комплексу України в умовах економічної нестабільності. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Вип. 20. Т. 2 С. 112–119.

References:

- Hrinchenko R.V. (2017) Analiz komponent seredovyscha funktsionuvannya pidpriemstva [Analysis of the components of the environment for the functioning of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia : Ekonomika i menedzhment – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and management*, vol. 27(2), pp. 9–12.

2. Polianko V.V., Tatoryn A.Iu. (2017) Poniattia seredovyshcha funktsionuvannia pidpriemstva [The concept of the environment of the functioning of the enterprise]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, vol. 11 (51), pp. 1271–1275.

3. Antoniuk V.P. (2024) Zavdannia povoiennoho rozvytku i modernizatsii promyslovosti Ukrainy v konteksti dominuiuchykh svitovykh tendentsii [Tasks of post-war development and modernization of Ukrainian industry in the context of dominant world trends]. *BUSINESS ECONOMICS*, vol. 171, pp. 7–18.

4. Ishchuk S.O., Sozanskyi L.I. (2023) Rozvytok mashynobuduvannia v Ukraini tendentsii ta zahrozy [Development of mechanical engineering in Ukraine, trends and threats.]. *Ekonomichniy visnyk derzhavnogo vyshchoho navchalnogo zakladu “Ukrainskyi derzhavnyi khimiko-tehnolohichnyi universytet” – Economic bulletin of the state higher educational institution “Ukrainian State Chemical and Technological University”*, vol. 1. pp. 31–40.

5. Lukianenko Ye. (2024) Stan ta tendentsii rozvytku mashynobudivnoi haluzi Ukrainy u povoiennyi chas (2014–2023) [The state and development trends of the machine-building industry of Ukraine in the post-war period (2014–2023)]. *Challenges and Issues of Modern Science*. pp. 165–174.

6. Sobkevych O. Zakhody pidtrymky promyslovosti Ukrainy pid chas povnomasshtabnoi viiny [Measures to support Ukrainian industry during a full-scale war. National Institute of Strategic Studies]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute of Strategic Studies*. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/zakhody-pidtrymky-promyslovosti-ukrayiny-pid-chas-povnomasshtabnoyi-viiny> (accessed June 29, 2024).

7. Suchasni zahrozy vyrobnychii bezpetsi v promyslovosti Ukrainy [Modern threats to industrial safety in the industry of Ukraine]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute of Strategic Studies*. Available at: <https://www.niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/suchasni-zahrozy-vyrobnychiy-bezpetsi-v-promyslovosti-ukrayiny> (accessed June 29, 2024).

8. Shchur R.I., Tkachuk D.Iu. (2024). Publichne upravlinnia rozvytkom mashynobudivnogo kompleksu Ukrainy v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti [Public management of the development of the machine-building complex of Ukraine in conditions of economic instability. Actual problems of the development of the economy of the region]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Public management of the development of the machine-building complex of Ukraine in conditions of economic instability. Actual problems of the development of the economy of the region*. vol. 20. T. 2. Pp. 112–119.

Стаття надійшла до редакції 14.08.2024